

*Forfatteren har i en årrække redigeret
rubrikken Sproget i Jyllands-Posten*

Hans Jakob Nielsen:

Pas på – det er jysk!

Jeg ved ikke, hvem der har sagt det – men rigtigt er det: Man skal lære af sine fejl!

Når finken hvipper

I februar 1996 modtog jeg et brev fra en læser med bopæl et sted i Jylland, jeg husker ikke hvor. Han havde hørt nogen synge Blichers "Det er hvidt herude" og bemærket sig andet vers, hvori står, at "finken kun på kvisten gynger, ser sig om og hvipper lidt". Nu stillede han Jyllands-Postens "Sproget" to spørgsmål: Havde der sneget sig et forkert "h" ind i "hvipper"? Og hvis der ikke havde, hvad betød så det for ham ubegribelige ord?

Her begik jeg fejl nr. 1! Jeg burde straks have ringet til Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning og bedt om en forklaring – men jeg vendte mig i stedet om, tog 8. bind af *Ordbog over det Danske Sprog* ud af reolen og slog op under "hvippe".

Ordbogen forklarede, at "hvippe" var en gammel form af "vippe", hvilket jeg fastslog i avisen den 3. marts 1996. Når Blicher i 1838 havde skrevet, at finken sad og "hvippede", så betød det på nutidsdansk, at den sad derude i kulden og vippede på sin gren. Her begik jeg fejl nr. 2 – for jeg overså, at ordbogen også nævnede, at "hvippe" kan betyde "pippe, kvidre, småkvidre". De følgende dage blev jeg i rigeligt mål erindret om, hvad mesterbokseren Dick Nelson rammende bemærkede i sine erindringer for 85 år siden: Man må ta' øretæverne i den rækkefølge, de falder ...

Der faldt mange. Den første i form af en e-mail samme morgen, avisen var udkommet: “Hr. redaktør! Tillad mig at pege på en graverende fejl i dagens udgave af “Sproget”, som jeg normalt læser med interesse, men denne gang unægtelig tillige med undren ...”. Og så fortalte han, hvad jeg selv kunne have erfaret ved opmærksom læsning af ovenfor nævnte ordbog. De følgende dage strømmede brevene ind, næsten 100 blev det til plus telefonhenvendelser fra nord, syd, øst og vest, inden stormen løjede af.

Fugle gør det, men hvalpe kan også

Gråspurven “hvipper”.

Fra Arne Broman: *Fuglene omkring os* (1976).

Det hele sluttede med, at lektor Viggo Sørensen fra Peter Skautrup Centret lagde låg over yderligere diskussion med en forklaring, hvori det bl.a. hed:

Ordet “hvippe” (rimer på “pippe”) bruges om fugleunger som kyllinger og ællinger og om småfugle, f.eks. spurve, der ikke har nogen egentlig sang; de hvipper. I den betydning kendes udtrykket fra Vendsyssel, Østjylland og Sønderjylland. I Sønderjylland forekommer

vippe i barnesprog som betegnelse for “en pipfugl”, i Sønderborg taler man om en “vip” og på Løgumkloster-egnen om en “fullevippes”.

En speciel drejning har ordet fået på Samsø og Anholt, hvor det er brugt om småhundes og især hundehvalpes pibende gøen. Et Evald Tang Kristensen-citat fra Anholt: “Ole var nu vred på hundene, for de hvippede og bjæffede altid ad ham ...”

Hvor ligger Krylt?

Historien om “hvippe” og reaktionerne, der fulgte efter, fortæller, at dialekter er et emne, mange stadig interesserer sig for – også selv om

færre og færre bruger dem. For udenforstående kan det være svært at finde ud af, hvad der bliver sagt eller skrevet. Da “Sproget” fortalte om udtrykket “at komme til hægterne” (= blive rask), fortalte en læser således, at det udtryk kender man godt på Mors, men at man her også har vendingen “komme til krylt”.

Herom havde læseren en pudsigt historie: En gammel kone, der var indlagt på sygehuset, spurgte en dag med ængstelig stemme den vagthavende læge under stuegangen: “Trowwer æ dowter nuetier A kommer te krylt mier?” Historien fortæller ikke, hvad lægen svarede, men da han og ledsagerne var kommet ud på gangen, sagde han henvendt til sygeplejerskerne: “Hvor var det, konen ville hen?”

Der, hvor de pyner

Lad os her i den kolde vintertid en kort stund vende blikket imod sol og sommer: Hvor pyner man jordbær? Når man stiller den slags spørgsmål i avisen, strømmer brevene ind. Igen var det godt at kunne henvende sig til eksperterne på Aarhus Universitet og få trådene redt ud: Det er kun et i et hjørne af Østjylland, fra Horsens i syd til Mariager Fjord i nord, at man pyner jordbær, stikkelsbær, solbær og ribs, dvs. nipper blomst og stilke af bærrene.

Men læsernes kommentarer og supplerende oplysninger er kærkomne og ingenlunde overflødige. En læser i Århus fortalte, at hun pynede sine blomster i haven, en anden oplyste, at folk, der blev blanket af i kortspil, blev pynet, hvor han kom fra – og en tredje erindrede, at da hun som ung i 1950 ankom til Rødding Højskole og fortalte forstander Hans Lund, der bød de nye elever velkommen, at hun kom fra Fausing ved Randers, svarede han: Det er jo der, hvor man pyner stikkelsbær ...

Kring te småting

Hvem er det, der spørger? Alle landsdele er repræsenteret, men de fleste er vokset op i Jylland og bor, eller har boet, i Jylland. Jeg kender naturligvis ikke spørgernes alder, men den er nok relativt høj. De færreste henvender sig nemlig via e-mail, og en del foretrækker endda at sende håndskrevne breve på linieret papir, altid med en sirlig skrift, som vidner om, at de pågældende gik i skole den gang dette at kunne skrive pænt og tydeligt endnu var en vigtig disciplin.

Mange af spørgsmålene handler naturligt nok om ord, der er blevet diskuteret i familien eller under en sammenkomst. F.eks. skrev en læser fra Give for nylig om ordet “kreng”, som han havde brugt om hovedpersonen i en festsang. Ingen i selskabet kendte ordet, og nu ville han høre, hvad “Sproget” kunne fortælle. Det var, at ordet kan staves kreng, kring og kræng, og at det kendes helt tilbage til oldnordisk. I dag optræder det kun i dialekter, men da til gengæld både i Danmark, Sverige og Norge. Betydning: Snild, dygtig til sit arbejde, fingernem, veltalende, så man kan være såvel “kræng i munden” (Moth) som “kræng på fingrene” (Mylius Erichsen) – og forfatteren Anton Berntsen skrev engang ironisk: Do æ kring te småting, do kan ves dan hægter (= lave hægter) ...

Der kommer også jævnligt spørgsmål fra læsere, der mindes deres barndom på landet og erindrer ord eller vendinger, som de nu søger en nærmere forklaring på. Nogle gange finder man et fyldestgørende svar i *Ordbog over det Danske Sprog*, men i langt de fleste tilfælde må jeg en tur omkring Peter Skautrup Centret – eller søge oplysninger på centrets Jysk Ordbog på internettet, en guldgrube så længe det drejer sig om udtryk fra A til Hi.

Jeg kan ikke slutte uden at sende en stor tak til centrets medarbejdere for den imødekommenhed, man altid viser. Havde centret ikke eksisteret, ville det have været nærmest umuligt at besvare dialektspørgsmål fra læserne. Jeg havde i så fald været på “Herrens Mark”, som ingen rigtig ved hvor ligger – og det havde været synd for de mange, som fortsat interesserer sig for vore dialekter.